

Analecta Cracoviensiā

rocznik 57 • 2025 • strony 185–190

• RECENZJA •

Mariusz Rosik

 <https://orcid.org/0000-0002-1943-8649>

 mariusz.rosik@pwt.wroc.pl

Papieski Wydział Teologiczny we Wrocławiu

 <https://ror.org/003jq9j58>

Recenzja monografii Dariusza Dziadosza „Gilgal. Biblia — Archeologia — Teologia. Studium historyczno-krytyczne deuteronomi(sty)cznych tradycji o podboju Kanaanu” wydanej przez Bonus Liber w 2022 roku

 <https://doi.org/10.15633/acr.5709>

Historia artykułu • Zgłoszony: 20 sierpnia 2025 • Zaakceptowany: 26 sierpnia 2025 • Opublikowany: 31 grudnia 2025

ISSN 0209-0864 (druk) • ISSN 2391-6842 (online) • Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)

Książka ks. Dariusza Dziadosza poświęcona została kwestii podboju ziemi kananejskiej przez Izraelitów przez pryzmat przedizraelskiej i izraelskiej historii Gilgal. Tytuł pracy został sformułowany następująco: *Gilgal. Biblia – Archeologia – Teologia. Studium historyczno-krytyczne deuteronomi(sty)cznych tradycji o podboju Kanaanu* (Biblioteka Szkoły Dabar 4; Rzeszów: Bonus Liber 2022). Poza wstępem, bibliografią, listą map i ilustracji, indeksem tekstów biblijnych, zakończeniem i *summary*, praca zawierająca prawie siedemset stron podzielona jest na dwie zasadnicze części, noszące kolejno tytuły: „W poszukiwaniu biblijnego Gilgal” oraz „W poszukiwaniu biblijnej koncepcji Gilgal w przedmonarchicznej historii Izraela”. Część I podzielona jest na trzy rozdziały („Etymologia Gilgal – pochodzenie i pole semantyczne rdzenia gl i gll”, „Geograficzna lokalizacja Gilgal w Biblii Hebrajskiej”, „Gilgal w świetle dotychczasowych badań archeologicznych”), zaś Część II zawiera sześć rozdziałów („Gilgal w deuteronomicznej optyce przymierza Izraelitów z JHWH”, „Gilgal – brama, którą JHWH wprowadza Izraela do ziemi obiecanej”, „Gilgal – miejsce przygotowań do walk o ziemię obiecaną”, „Gilgal w walkach o Aj, Gibeon i pozostałe ziemie Kanaanu”, „Obóz w Gilgal na etapie podziału ziem Kanaanu (Joz 14, 1–17, 18)”, „Gilgal na przełomie epoki Jozuego i sędziów (Sdz 2, 1a; 3, 19a)”). Struktura poszczególnych rozdziałów jest niezwykle przejrzysta. Zaproponowana struktura całej pracy wydaje się logiczna i nie budzi zastrzeżeń.

We wstępie Autor w następujących słowach precyzuje cel swojej publikacji: „zdefiniowanie biblijnej idei kananejskiego Gilgal na pierwszych etapach pobytu Izraelitów w Syro-Palestynie” oraz „przygotowanie odpowiednio pogłębionego naukowo i uporządkowanego metodologicznie przyczynku do ożywienia prowadzonej już od dawna dyskusji na temat starotestamentowego modelu walki Izraelitów ze społecznościami Kanaanu i przejęcia przez nich w epoce Mojżesza i Jozuego niektórych jego obszarów”. Realizacja tego celu odbywa się dwuetapowo. Część pierwsza to wprowadzenie do analizy biblijnego tekstu o Gilgal w ujęciu literackim i egzegetyczno-teologicznym i przedstawienie aktualnego stanu wiedzy w oparciu o biblijne i niebiblijne źródła – od etymologii toponimu *gilgal* przez problemy z uściśleniem charakterystyki miejsca po prezentację stanu poszukiwań archeologicznych i ich zgodności z egzegezą biblijną. W części drugiej Autor stawia sobie za przedmiot badawczy literacką i egzegetyczno-teologiczną analizę wybranych tradycji o Gilgal w różnych kontekstach narracyjnych i religijno-kulturowych

z celem odkrycia obrazu ośrodka w przełomowych momentach pobytu Izraelitów w ziemi kananejskiej.

Autor we wstępie precyzuje także metodę, jaką się posłużył. Realizacja problemów badawczych wymaga zastosowania potrójnej metody: historyczno-krytycznej, intertekstualnej oraz narracyjnej. Książd Dziadosz uściśla również kolejność odczytywania informacji o Gilgal jako zgodną z porządkiem kanonicznym ksiąg Starego Testamentu, korespondującym z wizją heksateuchalną. *Instrukcja Papieskiej Komisji Biblijnej o interpretacji Pisma świętego* wysoko ocenia tę metodę. Przyjmowana powszechnie do niedawna przez biblistów metoda historyczno-krytyczna, dziś w wielu wypadkach wydaje się już niewystarczająca. Papieska Komisja Biblijna stwierdza: „Klasyczne posługiwanie się metodą historyczno-krytyczną ma, rzecz jasna, swoje granice. Metoda ta może być stosowana do poszukiwania sensu tekstu biblijnego jedynie w historycznych warunkach jego powstawania, jest natomiast nieprzydatna przy próbach odkrycia możliwości znaczeniowych danego tekstu przy jego odczytywaniu na późniejszych etapach historii objawienia biblijnego oraz dziejów Kościoła. W każdym razie metoda ta przyczyniła się do powstania dzieł o wielkiej wartości z zakresu tak egzegezy jak teologii biblijnej” (*Interpretacja Pisma Świętego w Kościele A*).

W pierwszej części książki, zawierającej trzy rozdziały, Autor wprowadza w metodologię analizy tekstów biblijnych dotyczących Gilgal i przedstawia aktualny stan wiedzy z pozabiblijnych i biblijnych źródeł. Pierwszy rozdział tej części omawia termin *gilgal*, jego etymologię i semantyczne pole. Książd Dziadosz przeprowadza szerokie analizy, uwzględniając również propozycje Świętego Hieronima. Przyznając, że źródełsłów jest trudny do ustalenia, wykazuje prawdopodobne pochodzenie od idei układania kamieni, budowania kamiennej struktury lub od idei kręgu czy pierścienia. Autor podkreśla w nazwie *gilgal* konstrukcję z rodzajnikiem określonym, która może sugerować miejsce wraz z jego cechami charakterystycznymi i przeznaczeniem — niekoniecznie konkretną miejscowość, ale dobrze ułożone miejsce umożliwiające działania militarne. Rozdział drugi analizuje opisaną w Biblii topografię i cechy charakterystyczne Gilgal, którego poszukiwania archeologiczne (w Dolinie Jordanu, okolicach Jerycha, między działami Judy i Beniamina oraz na obszarze Samarii, Doliny Szaron i ziem północnego Efraima) są omówione w rozdziale trzecim. Autor szuka odpowiedzi na pytanie czy badania archeologów i egzegetów wykazują punkty wspólne. Wyniki badań ujawniają niejednorodność przekazu o Gilgal, panoramę prawdopodobnych lokalizacji

i rozbieżności co do jego roli militarnej, politycznej i religijnej. Mimo analizy dorobku i kwerend licznych archeologów, dokumentacji i historii wykopalisk, nie było możliwe nie tylko odnalezienie miejsca, ale nawet uzyskanie potwierdzenia, czy biblijne Gilgal było rozwiniętym cywilizacyjnie miejscem stałego pobytu Izraelitów czy tylko tymczasową bazą militarną.

Część druga, odpowiadająca strukturalnie układowi materiału w Biblii, obejmuje sześć rozdziałów. Zgodnie z łączoną metodą historyczno-krytyczną, intertekstualną i narracyjną, rozdział pierwszy części drugiej poświęcony jest zapowiedzi podboju Kanaanu przypisywanej Mojżeszowi w Pwt 11, 29–30, jej formie, strukturze literackiej, procesowi redakcji i przesłaniu teologicznemu. Rozdział drugi opisuje Gilgal jako bramę do ziemi obiecanej, pierwszy obóz i miejsce pamięci Izraela (Joz 4, 19–20). Materiałem trzeciego rozdziału jest cykl Joz 5, 1–6, 27, przedstawiający Gilgal koło Jerycha jako bazę i miejsce przygotowań do walk, obrzezania wolnych Izraelitów i angelofanii. Czwarty rozdział poświęcony jest opisowi walk o Aj, Gibeon i pozostałe ziemie Kanaanu oraz roli Gilgal w konfrontacjach i pertraktacjach. Rozdział piąty rekonstruuje etap podziału Kanaanu, zaś szósty zdarzenia po skończeniu walk na pograniczu epok Jozuego i sędziów. Badania tekstów biblijnych pokazują, że autorzy ksiąg Pwt–Sdz opisują tę samą lokalizację w okolicach Jerycha i jej ewolucję od obozowiska do ważnego ośrodka społecznego, administracyjnego, kulturowego i kultycznego, kształtującego narodową i religijną tożsamość Izraelitów. Księga Jozuego i Księga Sędziów ujawniają też, że role polityczne i kultyczne ośrodka Gilgal przejęły Szilo oraz Sychem, nadal jednak wspomnienie o Gilgal pełniło rolę kulturotwórczą.

Ostatnią część pracy stanowi zakończenie, podsumowujące etapy odkrywania obrazu Gilgal zapisanego w tekstach biblijnych przez jego reinterpreterów na różnych etapach historii Izraela — od powstania monarchii, przez okresy upadku i dwóch niewoli aż do okresu perskiego. Badania pozwalają też na wyciągnięcie wniosku — mimo niejednorodnych źródeł — o niebagatelnej roli Gilgal w kształtowaniu narodowej i religijnej tożsamości.

Ciekawe są też wnioski metodologiczne. Połączenie analizy literackiej oraz egzegetyczno-teologicznej z wynikami badań archeologicznych może znaleźć zastosowanie przy wyznaczaniu kierunków i metod badań dotyczących innych starożytnych toposów i grup etnicznych. Wnioski są w rozprawie formułowane w sposób zrozumiały i kompetentny; są dobrze uargumentowane i uzasadnione w treści pracy. Odznaczają się logicznością wywodu. Wynikają bezpośrednio z przeprowadzonych badań, a nie są — jak to się czasem

zdarza — zbyt daleko idące bądź niemające podstaw w przeprowadzonych badaniach.

Co do bibliografii, Autor podzielił ją na pięć części: źródła biblijne, źródła pozabiblijne, komentarze, monografie oraz artykuły. Podział ten pod względem formalnym nie budzi zastrzeżeń. Zebrana literatura, w większości obcojęzyczna, w języku angielskim, niemieckim i francuskim, jest bardzo obfita, zajmuje około sześćdziesięciu stron. Autor dotarł do wielu trudno dostępnych pozycji. Książka zawiera dużo przypisów, niekiedy bardzo obszernych, które wskazują na umiejętne posługiwanie się literaturą. Natomiast na bardzo nielicznych (kilkunastu) stronach, gdzie przypisów brak, Autor odznacza się doskonałym samodzielnym myśleniem i umiejętnością prowadzenia logicznie poprawnego wyводу. Ów brak przypisów w niektórych partiach nie jest więc mankamentem, lecz wręcz odwrotnie — świadczy o tym, iż praca jest twórcza. Książka ks. Dziadosza jest pierwszą interdyscyplinarną monografią podejmującą problem literackiej rekonstrukcji i opracowania tradycji o Gilgal w deuteronomistycznym bloku ksiąg. Mimo toczącej się debaty naukowej dotyczącej zagadnienia podboju Kanaanu, tematyka ta jest słabo opracowana na gruncie polskim i w biblistyce światowej. Dotychczasowe publikacje podejmowały jedynie zawężone aspekty topograficzne, archeologiczne lub religijno-kultyczne. Autor podjął wysiłek opracowania niejednorodnych i fragmentarycznych źródeł i przedstawienia omawianego okresu na podstawie zebranego materiału, również w nowatorskim podejściu synchronicznym. Zastosowanie pomijanego w egzegezach toposu Gilgal wniosło istotny wkład na rzecz ożywienia światowej dyskusji dotyczącej modelu walk prowadzonych w Kanaanie przez Izraelitów.

